

Illés György

Batsányi megmentője

Baumberg Gabriella

A Petőfit megelőző kor legnagyobb forradalmi költője Batsányi János volt. Életének legnagyobb részét Linzben töltötte. Egykori háza a város főutcáján, a Landstrassén van. A háromemeletes házat még 1684-ben építették. Batsányi idejében a 791-es számot viselte. Akkor még kétemeletes volt, majd a XIX. században háromemeletesre bővítették, és jelenleg a Landstrasse 28-as számot viseli. A magyar kormány kérésére a Linzi Városi Önkormányzat méltó módon intézkedett. Az emléktáblát Linz városa készíttette el saját költségén, csak a költő-forradalmár arcát ábrázoló bronz képmás – Borsos Miklós szobrászművész alkotása – magyar munka. Az emléktáblát nem lehetett a földszinten elhelyezni az üzletek miatt, ezért a Városi Önkormányzat úgy döntött, hogy az első emeleten, a harmadik és a negyedik ablak közé szögezik fel. A táblán német és magyar nyelven a következő szöveg áll:

A jelen lehet irigy és hálátlan,
de a jövő igazságos lesz!

Ebben a házban lakott
1816-tól 1845-ig
Batsányi János
a magyar felvilágosodás
írója, költője
és felesége az ugyancsak költő
Baumberg Gabriella.

Az emléktábla felavatásakor az osztrák város külön könyvecskét szentelt Batsányi János linzi tartózkodásának, élete ottani eseményeinek. Az öreg ház falára felkerült emléktábla örök memento.

*

A régi házak között megbúvó tapolcai Malomtó körül gyönyörű parkot létesítettek. A tó partján, egy hatalmas fűzfa lehajló ágai alatt Batsányi János és Baumgberg Gabriella szobrai állnak. A szép park a hajdani Batsányi-telek egy részét is magába foglalja. A régi vízimalomból átalakított szállodát Batsányinéra emlékezve Baumberg Gabrielláról nevezték el. Az osztrák költőnő nemcsak a férjét tisztelte Batsányiban, de általa fonódott ezer szállal a magyar földhöz.

Elgondolkodtató, hogy nincs Batsányi életét ábrázoló regényünk, színdarabunk. A két költő mély, tartalmas emberi kapcsolatát nem dolgozta fel senki. A könyvekben csupán rövid utalásokat találunk házasságukról.

A költőházaspár

A költőházaspár egyike, Batsányi János, a tapolcai sarukészítő fia. A másik, a bécsi császári könyvtár igazgatójának lánya, Baumberg Gabriella, korának ünnepelt költőnője, akit irodalmi körökben az

„osztrák Sappho” néven emlegettek. A két poéta szerelme és házassága eszményien tiszta, mélységesen emberi kapcsolat volt. Két kivételes lélek talált egymásra; mindketten a felvilágosodás eszmevilágában éltek. A magyar költők és írók mindig tisztelettel és szeretettel emlékeztek meg Baumberg Gabrielláról. Arany János, mint az Akadémia főtitkára, „Batsányi fennköltszellemű nejének” nevezi abban a köszönőlevélben, melyet a Batsányi-iratok megküldéséért 1872-ben Linzbe írt. Thaly Kálmán pedig „nemeslelkű hitvestársként” emlegeti.

A *Wiener Musenalmanach* tizenegy évfolyamában, 1785-től 69 verse jelent meg, melyek „...tulajdonképpen nem költemények, hanem szívének kibuggyanásai”. Első verseskötetét 1800-ban adta ki *Sämmtliche Gedichte* (Összes költemények) címmel. Következő könyvét (*Gedichte*) már férje, Batsányi János rendezte sajtó alá 1805-ben. Őszinte érzésekkel áthatott lírájának alaphangja a halk merengés, és a kesernyés mélabú. Versei alig emelkednek ki az 1800-as évek átlagából: egyszerűek, bensőségesek, tiszták, de hiányzik belőlük a költészet átütő ereje. Baumberg Gabriella ma már alig több egy elfelejtett költőnél. Batsányi hűséges élettársa volt, s e szerepe fontosabbá vált, mint művei.

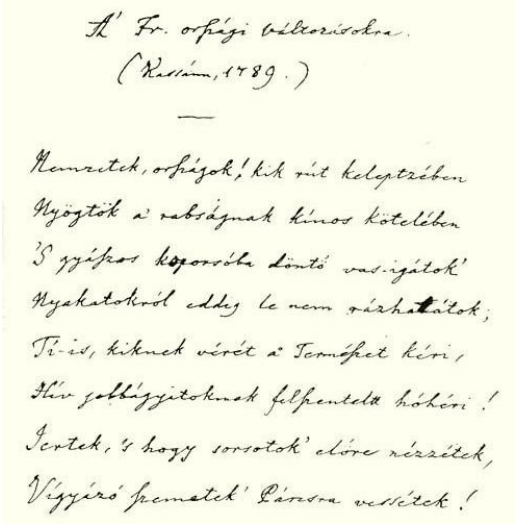
A kivételes műveltségű és haladó szellemű költőnő az önfeláldozás és a női bátorság mintaképe volt. „A szelídség és hősiesség kettős glóriája övezi fejét.” Szinte kárpótlásul rendelte a sors a haladó elveiért megbélyegzett, üldözött forradalmár-költő mellé a sok-sok szenvedéséért. Mint megértő élettárs, „egetvívó asszonyszívével” a legnehezebb időkben is kitartott a számkivetett magyar költő mellett. Nem restellt kilincselni, fáradozni, áldozatot hozni, hiszen anyagilag is tönkrement, mert férjét támogatta. Heroikus erőfeszítést fejtett ki, hogy kiszabadítsa a spielbergi börtön dohos mélyéről. Vigasztalás, fény volt a száműzetés éjszakájában, a nyomasztó linzi években, amikor Batsányi rendőri felügyelet alatt élt csaknem három évtizedig.

A költőházaspár eggyé omlott hamvait a tapolcai föld takarja.

„Becsületes ember”

Gabriella nehéz sorsot vállalt magára. Hivatali előszobákban várakozott, kérvényeket írt, előkelő pártfogókat keresett, hogy férjét kiszabadítsa, elhárítsa feje fölül a veszedelmeket, hisz minden rendőri nyilvántartásban ott állt a gyanút keltő megjegyzés: magyar költő és forradalmár.

A forradalmi eszméktől fűtött Batsányi ilyen sorokat írt:

A' Fr. orpájai Vállorosokhoz.
(Kufstein, 1789.)

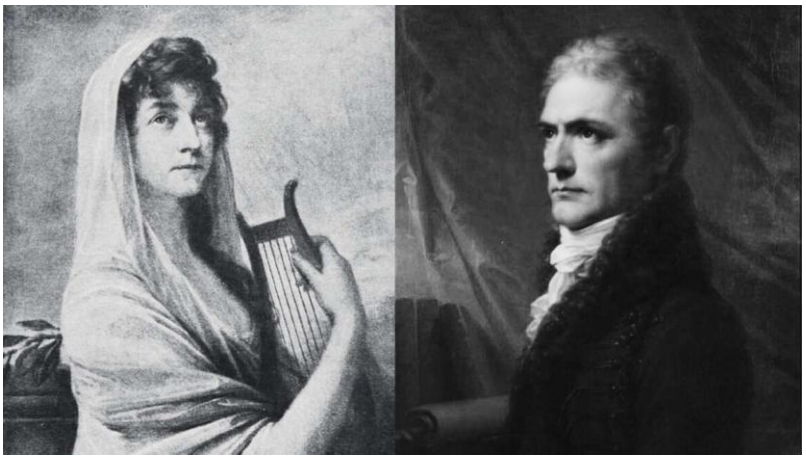
Nemzetek, országok! kik rút kelepcében
Nyögtök a rabságnak kínos kötelében,
S gyászos koporsóba döntő vas-igátok'
Nyakatokról eddig le nem rázhatátok;
Ti-is, kiknek vérét a Természet kéri,
Hív jobbágyitoknak felszentelt hóhéri!
Jertek, s hogy sorsotok előre nézzétek,
Vigyázó szemetek Párizsra vessétek!

Nemzetek, országok! kik rút kelepcében
Nyögtök a rabságnak kínos kötelében,
S gyászos koporsóba döntő vas-igátok
Nyakatokról eddig le nem rázhatátok;
Ti is, kiknek vérét a természet kéri,
Hív jobbágyitoknak felszentelt hóhéri!
Jertek, s hogy sorsotok előre nézzétek,
Vigyázó szemetek Párizsra vessétek!

Martinovicsékhoz fűződő kapcsolatai csaknem hóhérkézre juttatták, s Kufstein börtönfalai sem tudták „jobb belátásra” bírni. Egy ismert, bécsi festő, Kininger Lajos estélyén hozta össze őt a véletlen Baumberg Flórián udvari könyvtáros körülrajongott lányával, akinek kezét fényes állású gavallérok ostromolták, de már első találkozásuk után nem tudott többé eltávolodni a börtönviselt, rendőri megfigyelés alatt álló magyar írótól. Hiszen Batsányi daliás külsejű, lebilincselő jelenség. Szép vonalú arcát – aki egyszer látta – nem felejtette el. Több nyelven kitűnően beszélt, s feje fölött az üldözöttség regényes glóriája lebegett. Mindez éppen elegendő volt, hogy a karcsú, finom arcú, beszédes, igéző kékszemű költőnő érdeklődését felkeltse, holott szinte még be sem hegedt az a seb, amit Eberl György, egy literátus hajlandóságú, szépállású ifjú ejtett a szívén.

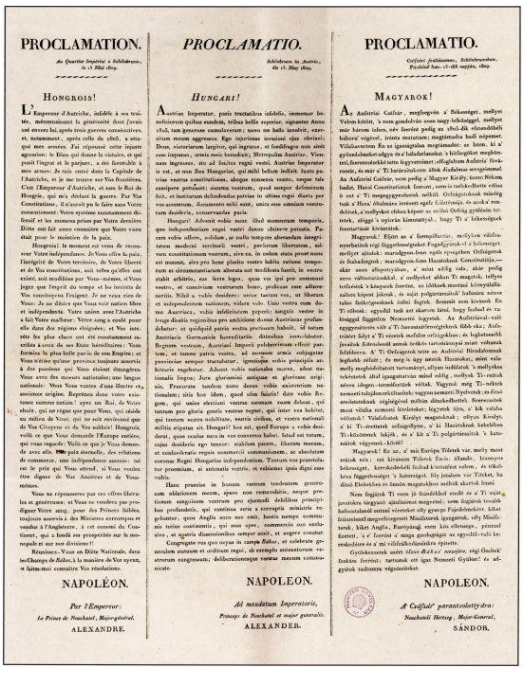

Baumbergék házát elkerülték a forradalmi eszmék, de a kor számos neves művésze megfordult az estélyeken – köztük Haydn (*igen szeretetre méltó jeles ember volt ő társalkodásban is* – írta róla Batsányi) –, s Blumauer, a költő, akinek mulatságos versét (*Óda az árnyékszékhez*) Csokonai fordította magyarra. Batsányi hamar otthonra talált körükben, s mint Gabriella önéletrajzából tudjuk: az öreg Baumberg nagyon megkedvelte a magyar forradalmárt, halálos ágyán megáldotta, s új fekete ruháját is ráhagyta örökül. Mi lehetett Batsányiban ennyire megnyerő, hiszen a biztos udvari egzisztenciával rendelkező urak szemében mégis csak bukott ember volt? *Becsületes embernek tartom* – mondta lányának Baumberg, s talán az udvari szolgálatban eltöltött élete ellen lázadt így, midőn a börtönviselt magyar forradalmárt házába és szívébe fogadta.

Baumberg 1801 áprilisában meghalt, s nem sokkal később követte felesége is. Gabriellára csekély örökség maradt, s türelmesen várták, hogy Batsányi biztos megélhetéshez jusson. Végre 1804-ben fogalmazóvá nevezték ki a bécsi bankjegy-hivatalban, s 1805 júniusában megtarthatták az esküvőt. A boldog fiatalasszony kedves költeményben vallott érzéseiről.

Barátot, testvért, tanítót és szeretőt nyert a férjében, neki köszönhetett mindent, ami életét széppé, színessé tette, s valójában ő avatta igazi költővé! Ez alighanem kedves költői túlzás, hiszen már előzőleg megjelentek versei egy testes, 300 oldalas kötetben. Szerelmük mélysége és heve feledteti velük azt is, hogy már mindketten túl vannak az ifjúságon. Amikor egybekeltek, Batsányi negyvenkét éves volt, Gabriella pedig harminckilenc.

PROCLAMATION.

HONGROIS!

PROCLAMATIO.

HUNGARI!

PROCLAMATIO.

MAGYAROK!

NAPOLÉON.

NAPOLEON.

NAPOLEON.

Idillikus, csendes boldogságban eltöltött négy esztendő után hirtelen bajok áradata zúdult rájuk. Napóleon 1809-ben megjelent seregeivel a császárvárosban, s kiadta a magyarokhoz

intézett proklamációját: szakadjanak el Bécstől, és csatlakozzanak a szabadság, a demokrácia népéhez, a franciákhoz. S utána hamarosan szárnyra kelt az a máig sem eléggé tisztázódott mendemonda, hogy csakis Batsányi – a francia császár egyik minisztere, Maret bizalmasa – lehetett a proklamáció magyar fordítója. A gyanút még inkább megerősítette, hogy a Bécsből később kivonult francia haderőt a magyar költő elkísérte Párizsba, s ott az uralkodó évi 2000 frank kegydíjat utalt ki számára. Batsányi utóbb csak annyit ismert be, hogy a magyar nyelvű kéziraton egyet-mást javított. Az eljárás azonban rövidesen megindult ellene, s asszonya egyelőre hiába vette igénybe minden összeköttetését, hogy valamiképp tisztázza távollévő férjét.

Gabriella nem sokkal később férje után ment, s csak három év múltán, amikor Napóleon csillaga már lefelé tűnt, tért vissza Bécsbe, hogy gondoskodjék mindkettőjük jövőjéről. 1814. augusztus 14-én búcsúztak el Párizsban. Egy év múlva, 1815. augusztus 5-én hajnalban, a Quay des Malaquais 19. szám alatti lakásán egy Szoikovich nevű gránátos hadnagy letartóztatta Batsányit.

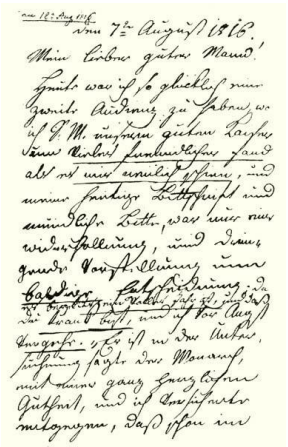

Ismét a börtön várt rá, s több mint egy évig sínylődött a hírhedt Spielberg foglyaként. Gabriellára most irodalmilag is új szerep várt: levélváltásuk – aminek magyar kiadása hiányzik – irodalmi értékén kívül kortörténetileg is fontos, meghitt aggódó-szerető foglalata életüknek, amelyben egyformán szó esik börtönviszonyokról, orvoslásról, irodalomról, s reményeikről. *Aki úgy élt, mint mi, a sírban is meg fogja találni védőjét* – írja Batsányi. Egy másik levelében pedig így vallott feleségének: *Mint egy magasabb isteni lény, őrködöl felettem.*

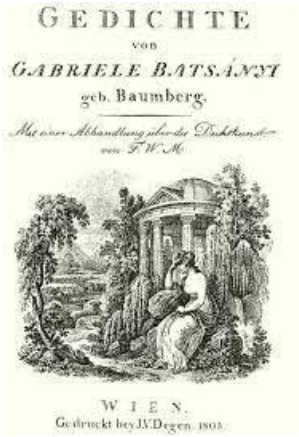

Valóban, hitvese – a költő letartóztatása percétől kiszabadulásáig – beadványok sorát írta, hogy kiszabadítsa „a nemest és ártatlanul üldözöttet.” Mindent elkövetett, hogy megnyittassa férje előtt börtönének ajtaját. Kilincselt, könyörgött a bécsi hatalmasoknál, a barátoknál, hódolóknál, akik valamikor boldogok voltak, ha estélyeikre ellátogatott. S az egykori hívek, rajongók – ahogy ez történni szokott – a nagy sajnálkozással alig tudták leplezni kárörömüket vagy nemtörődömségüket. Nagy „együttérzésük” bizonygatásaként még arra is hajlandók voltak olykor, hogy a szegény asszonyt – egy-egy újabb estélyükre meghívják – miként ezt keserűen emlegette naplójában. De ő nem állt meg félúton. Elment Metternichhez, s magához a császárhoz. Egyszer, kétszer, akárhányszor, amíg csak ki nem könyörögte a kegyelmet.

A várva-várt kegyelem megérkezett, csak éppen nem volt köszönet benne. Az asszony végre találkozott szabadon bocsátott férjével Brünnben, de már ott várta az újabb megpróbáltatás: Linz városát jelölték ki állandó tartózkodási helyéül, s Bécsből is kitiltották nehogy új életet kezdjen. Még kevésbé mehetett haza Magyarországra, ahol az egyre biztatóbban kibontakozó reformkorszak megfelelő helyre állíthathatta volna őt irodalmi érdemeiért, haladó nézeteiért.

Legfeljebb írásban érintkezhetett egykori barátaival, jóakaróival, s éldegélhetett szerényen, meghúzódva az apró kegydíjakból, adományokból. Évtizedekig tartózkodott az osztrák kisvárosban, magányát, sorsát vele megosztó asszonyával, költőtársával, aki a császárváros pezsgő életét oly magától értetődően cserélte fel a kisváros lélekölő, kicsinyes levegőjével, a száműzött, kitaszított magyar poéta oldalán. Életük mindjobban egybefonódott. Baumberg Gabriella

néhány évtizeddel előbb, még az egykori boldogabb napokban – nyilván magyar férjének kedvéért – egy megkapó, kedves költeményt vetett papírra a tokaji bor dicséretére, s versét ezekkel a sorokkal fejezte be:

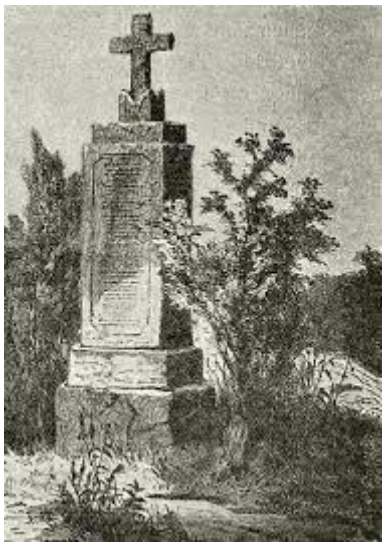
Ő, Tokaj drága nedve,
Te fenséges ital,
Legyen, mint gondűző éj,
A tiéd ez a dal.
Ha mélyen sújt a bánat,
Derítsed kedvemet,
Bátorrá lesz a gyáva,
Ha issza nedvedet…

Fordította Németh István Péter

Versét Schubert zenésítette meg.

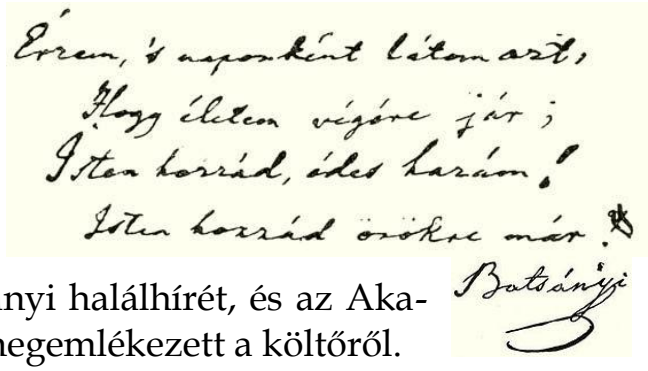
Vajon eszébe jutott-e a költőnőnek ez a dal, amikor késő öregségében, 1835-ben, életének utolsó esztendejében férje azzal óhajtotta közeledő születésnapját megünnepelni, hogy új kiadásra készítette elő költeményeit. De a feleség halála meghiúsította e szép tervet.

*

1835. július 24-én Gabriella meghalt, s Batsányi joggal idézi Horatiust: valóban lelkének felét ragadta el a halál. Kedélye elborult, még kevés barátjától is elfordult. Mindjobban elzárkózva a külvilágtól, még arról sem akart tudomást venni, hogy a Tudományos Akadémia levelező tagjává választották. A táviratot egyszerűen megválaszolatlanul hagyta.

Életrajzírói szerint linzi házát naponta egyszer hagyta csak el, mikor kisétált a temetőbe, s felkereste felesége sírját. Télen, nyáron, bármilyen időben ezt mindig megtette, hogy „életének élete" Baumberg Gabriella emlékének áldozzon.

Itthon nem is tudták, hogy Batsányi 1845-ben, 82 éves korában meghalt. A világ csak később értesült haláláról, 1847-ben, amikor Toldy Ferenc, az Akadémia titkára Linzben felkereste házát. Ő tudatta a hazai írótársadalommal Batsányi halálhírét, és az Akadémián tartott gyászbeszédében megemlékezett a költőről.

neidisch oder undankbar, aber die Nachwelt wird gerecht sein. (A kortárs lehet irigy vagy hálátlan, az utókor igazságos lesz.)

Hamvaikat 1934-ben hazaszállították, azóta a költő és hűséges hitvese a tapolcai temetőben nyugszik.

A költőházaspár egyik tisztelője, egy Hafner nevű szerény asztalosmester állított nekik síremléket a linzi temető hársfái alatt. Ő temettette el Batsányit, s a következő szavakat vésette a sírkőre: *Die Mitwelt mag*

